

Les pedagogies de la resistència en els espais urbans representats en dictadures realitzades a partir del fil dels reportatges sobre manifestacions estudiantils europees¹

EULÀLIA COLLELLDEMONT
RAQUEL CERCÓS

Els No-Do, com ja ha estat analitzat per especialistes com Sánchez-Biosca i Tranche,² foren un dels instruments propagandístics àmpliament utilitzats en el franquisme. Amb una cobertura legal d'obligatorietat de difusió que cobreix el període que va des del 1942 fins al 1975.³ Dit això, podem observar com la constant

1. Aquesta comunicació s'ha fet en el marc de la recerca que estem desenvolupant en el curs del projecte «ARAEF. Análisis de las representaciones audiovisuales de la educación en documentales y noticiarios durante el franquismo», amb el finançament del Programa Estatal de Investigación, Desarrollo e Innovación Orientada a los Retos de la Sociedad, en el marc del Plan Estatal de Investigación Científica y Técnica y de Innovación 2013-2016 (Ref. EDU2017-89646-R, AEI/FEDER, UE). És una línia d'investigació que té com a plantejaments investigar la transmissió del passat educatiu des dels reportatges, presentats sota la forma de documentals, noticiaris i reportatges audiovisuals, tot posant l'atenció ara en les produccions del període de la dictadura de Franco, finalitat i estructura.

2. Vicente SÁNCHEZ-BIOSCA i Rafael R. TRANCHE (2006), *NO-DO: El tiempo y la memoria*, Madrid, Cátedra i Filmoteca Española.

3. «Disponiendo la proyección obligatoria y exclusiva del Noticiero Cinematográfico Español y concediendo la exclusividad absoluta de reportajes cinematográficos a la entidad editora del mismo, Noticiarios y Documentales, Cinematográficos “No-Do”» (1942), *Boletín Oficial del Estado*, núm. 356 (22 desembre), p. 10444, <<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1942/356/A10444-10444.pdf>> (consulta: 23 gener 2020); «Orden de 22 de agosto de 1975, acordada en Consejo de Ministros, por la que se regula la proyección de cortometrajes en las salas de exhibición cinematográficas y se suprime la obligatoriedad de proyección del Noticiero Cinematográfico Español “NO-DO”» (1975), *Boletín Oficial del Estado*, núm. 225 (19 setembre), p. 19870, <<https://www.boe.es/boe/dias/1975/09/19/pdfs/A19870-19870.pdf>> (consulta: 23 gener 2020).

reiteració dels missatges difosos a través dels No-Do els convertiren en una eina d'educació popular que passà a formar part dels elements simbòlics que associem a la dictadura de Franco.⁴

Així, si és evident que tota producció audiovisual respon a un clar contingut ideològic, intencionalment pretenen modelar els pensaments, hem de tenir present que les vies per portar-ho a terme difereixen. En el cas dels No-Do, com a instrument estrictament propagandístic estatal, s'utilitza la ruta emotiva. Per contra, en la producció clandestina, per bé que també hi podem trobar alguns elements propagandístics, és la ruta racional la que predomina. Quant a la infraestructura, en la propaganda del règim, tota la maquinària estava al servei de potenciar una idea, mentre que en les produccions clandestines, l'estructura era inexistente, eren veus que emergien malgrat el context.

De fet, s'observa una clara voluntat desinformativa que exemplifica una voluntat de negar l'evidència de la crítica i el malestar d'una població que donava mostres cada vegada més explícites de qüestionament del règim. No cal dir que tota ànsia de protesta era vista com un perill per al règim, així, s'observa com en la majoria dels No-Do analitzats les manifestacions o protestes que començaven pacíficament acabaven amb violència en el moment en què es confrontaven amb les forces de l'ordre. Els estudiants eren convertits pel règim franquista en malfactors i vàndals, responsables de provocar, amb les seves accions, danys a l'economia, al paisatge urbà i al bon funcionament d'un Estat ordenat. Per aquesta raó, tot i que

4. Objectiu que era perseguit pel mateix aparell propagandístic; de fet, no considerem que sigui per atzar que l'activitat propagandística-informativa dels No-Do depengués inicialment de dos entitats governamentals educatives: la Vicesecretaria de Educación Popular entre 1939 i 1945 per, posteriorment, entre 1945 i 1951, passar a dependre del Ministerio de Educación Nacional. Així doncs, i tal com es va concloure en el Seminari del 2 de març de 2018, tant la finalitat com l'estructura dels No-Do responien a una clara voluntat de tenir una influència social performativa que es materialitzava amb una representació de fets, pràctiques i propostes que, ajustades o no a la realitat, visualitzaven les idees i els imaginaris que el règim volia imposar. Concretament, i seguint les pautes propagandístiques desenvolupades des dels diferents totalitarismes europeus del segle xx, aquesta intencionalitat de modelar pensaments i cosmovisions es realitzava a partir de la reiteració d'unes determinades idees que es difonien a través de versions unilaterals de les informacions i amb una selecció de temàtiques que s'ajustaven als idearis. Amb missatges senzills i simples. En coherència amb aquesta darrera idea, trobem una constant pel que fa a les explicacions dels perquè dels orígens de les revoltes: en tots els diferents reportatges, no s'expliciten.

Això dificultava fer el contrast immediat de la informació amb estratègies com la proposada per Brecht a *On restoring the Truth*, al 1934, i provocava el que s'ha anomenat desinformació. Una desinformació que, en certa manera, ha quedat silenciada amb el pas de les generacions i que ens cal ara reconstruir-la novament. Entenem, doncs, que per accedir als No-Do de manera crítica avui, ens cal desestructurar la informació presentada tot cercant les reiteracions, latències i absències i contrastar-la amb fonts paral·leles per, posteriorment, compondre de nou el missatge. Quelcom que també hem aplicat a l'hora d'analitzar els No-Do sobre manifestacions estudiantils que, més enllà de les ideologies que les promouen, s'inscriuen clarament en una pedagogia de la resistència a l'oficialitat i al poder.

en alguns reportatges en un principi semblen legitimar-se les protestes, la força policial sempre adquireix la condició de necessària i les seves actuacions de força, legítimes.

A l'hora d'analitzar els eslògans i símbols polítics, veiem que aquests estan clarament presents. Aquí és interessant posar de manifest els diferents tipus d'eslògans i símbols que apareixen en la producció clandestina, tant en el format atemporal o en els provisionals i temporals com en aquells que són portats, com les pancartes, que ocupen un espai preeminent en el reportatge.

De fet, a aquests símbols també hauriem d'afegir-hi la música i les cançons de protesta seleccionades, que funcionen com un element més de la narrativa. Afegir que els reportatges clandestins també recullen tot un reguitzell de simbologia i missatges textuais que fan referència a la força i poder de l'Estat, a partir d'imatges de la policia militaritzada i de desfilades de la Guàrdia Civil, que s'insereixen en el moment en què la narració parla dels feixismes.

Pel que fa a la representació dels moviments col·lectius, destaquem les imatges mostrades en els No-Do que fan servir perspectives panoràmiques per dibuixar grans masses de manifestants que de manera estàtica (dempeus o asseguts) o dinàmica (recorrent els carrers de la ciutat) contrasten amb aquelles de pla curt que deixen entreveure no tan sols la vestimenta, sinó també les expressions d'alegria i serenor que difereixen de les descripcions fetes des del discurs oficial, on s'intenta equiparar (com ja hem comentat anteriorment) aquests col·lectius amb individus perillosos. Destacar, endemés, la manca d'informació respecte al nombre de manifestants, tot i veure masses ingents de persones, només en el reportatge a favor del règim es fa explícit el nombre de participants a la manifestació (500.000). En els altres reportatges es percep una clara intencionalitat en el fet de silenciar aquesta informació, ja que d'aquesta manera es poden arribar a considerar les protestes com a quelcom residual. Contrasten amb els documents oficials, els reportatges clandestins, on l'ocupació del carrer no només era representada pels col·lectius estudiantils i les forces d'ordre. En el reportatge *Espanya 68. El hoy es malo, pero el mañana es mío*⁵ la classe obrera i les capes de població més desfavorides tenen un protagonisme essencial, es mostren els seus trànsits per les zones industrials o com surten del metro per anar o venir de treballar.

Ja per concloure, el nostre focus d'atenció se centra també en la tipologia de les accions personals en relació amb el paisatge que en el nostre cas hem categoritzat com a passiva, activa, reactiva o desafiant. Destaquem el predomini de les reaccions passives enfront de les actives, reactives o desafiantes, un fet que ens dona a entendre la poca importància atorgada en el moment —des del periodis-

5. Per a detalls dels films, podeu consultar https://www.uvic.cat/sites/default/files/registro_de_los_reportajes_no-do.pdf (consulta: 23 gener 2020).

me, en aquest cas— a l'urbanisme i les relacions de les persones amb el paisatge i mobiliari urbà. D'altra banda, és ben cert que les relacions actives es demostren en l'ús per part dels manifestants de material del carrer i amb el llançament de pedres i altres objectes per fer front a la policia o contra elements emblemàtics. Val a dir que, també, hem considerat com a resposta reactiva dels manifestants la seva fugida amb corredisses de la policia —més que no d'enfrontament— que és predominant en els No-Do del darrer període.